

бляються у процесі практичного застосування техніки. Ці правила не є правовими, якщо сформульовані та викладені в технічних довідниках, підручниках, посібниках, а також у монографіях та наукових статтях. Але у разі викладення у формі нормативних актів (інструкцій, наказів, настанов і т. п.), прийнятих правомочними органами, ці технічні правила стають одночасно правовими нормами. Для притягнення до кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві треба, щоб технічні правила були саме правовими нормами.

Висновки. Стаття 272 КК України не містить чіткого визначення правил, порушення яких тягне відповідальність. На наш погляд, це правила, якими керуються під час виконання робіт із підвищеною небезпекою на виробництві

або будь-якому підприємстві та які повинні забезпечувати ці роботи і бути у встановленому порядку закріпленими у відповідних нормативних актах: міжнародних договорах, ратифікованих Україною, законах та підзаконних нормативних актах. Діяння як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 272 КК України, може вчинятися як шляхом дії – дотримання передбаченої правилами безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою на виробництві або будь-якому підприємстві заборони, так і шляхом бездіяльності – невиконання або неналежне виконання обов'язку, передбаченого цими правилами. Неприпустиме притягнення особи до кримінальної відповідальності за досліджуваною нормою з посиланням у відповідних процесуальних документах лише на загальні положення з безпеки виробництва без їх конкретизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>.
2. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.
4. Кримінальна справа № №607/5346/15-к // Архів Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
6. Кримінальна справа № 595/1081/16-к // Архів Бучацького районного суду Тернопільської області.
7. Кримінальна справа № 644/1827/13-к // Архів Орджонікідзевського районного суду м. Харкова.
8. Эминов В.Е. Борьба с авиационными происшествиями. Вопросы уголовной ответственности и предупреждения преступных нарушений правил безопасности полетов и эксплуатации воздушного транспорта / В.Е. Эминов. – М., 1980. – 104 с.
9. Кримінальна справа № 752/11412/13-к // Архів Голосіївського районного суду м. Києва.

УДК 343.35

ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ: КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

PUNISHMENT FOR CORRUPTION CRIMES: COMPARATIVE RESEARCH

Бондаренко О.С.,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

У статті проаналізовано сутність, види та значення покарання за корупційні злочини. Запропоновано виділити чотири групи залежно від системи покарань за корупційні злочини: м'яку, помірну, жорстку та дуже жорстку. Охарактеризовано види покарань, які застосовуються за вчинення корупційних злочинів у кожній з указаних груп.

Ключові слова: корупція, корупційні злочини, система покарань, покарання, компаративістське дослідження.

В статье проанализирована сущность, виды и значение наказания за коррупционные преступления. Предложено выделить четыре группы в зависимости от системы наказаний за коррупционные преступления: мягкую, умеренную, жесткую и очень жесткую. Охарактеризованы виды наказаний, применяемых за совершение коррупционных преступлений в каждой из указанных групп.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные преступления, система наказаний, наказание, компаративистское исследование.

In the article the author analyzes the essence, types and significance of punishment for corruption crimes. It is proposed to distinguish four groups, depending on the system of punishment for corruption crimes: soft, moderate, rigid and very rigid. The types of punishment for corruption crimes in each of these groups are characterized.

Key words: corruption, corruption crimes, punishment system, punishment, comparative research.

Постановка проблеми. Нині однією з найбільших глобальних соціально-економічних проблем суспільства є корупція. Як відомо, корупція тією чи іншою мірою характерна для всіх держав незалежно від форми правління, політичного устрою, рівня економічного та соціального розвитку. Безперечно, запорукою подолання корупції є продуктивне поєднання заходів запобігання (обмеження використання службового повноваження чи свого становища; обмеження одержання подарунків; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держа-

ви, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб тощо) та боротьби з нею (існування ефективної системи покарань за корупційні діяння).

Стан опрацювання. Вивченням корупції та корупційних злочинів займалися, зокрема, такі вчені, як М.І. Мельник, А.В. Савченко, а дослідженням покарань – Н.М. Габлей, О.А. Кремянська та ін. Водночас порівняльно-правового дослідження покарань за корупційні злочини здійснено не було.

Метою статті є дослідити правову природу покарань за корупційні злочини у різних державах світу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед потрібно з'ясувати сутність понять «корупція» та «корупційні злочини». У законодавчих та наукових вітчизняних і зарубіжних джерелах є безліч визначень корупції. Вони відрізняються формою, окресленням сутності цього явища та його проявів. На нашу думку, треба виділити визначення М.І. Мельника, згідно з яким корупція – це соціальне явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей для задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, зокрема тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь [1, с. 29]. Що ж до корупційних злочинів, то ними, на думку вченого, є злочини, які полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами органів державної влади або органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб [2, с. 128.]. Окрім того, суб'єктами таких злочинів як в Україні, так і за кордоном, як правило, також є службові особи юридичних осіб приватного права та загальні суб'єкти (у випадках вчинення активного підкупу).

У зв'язку із визначенням важливим є з'ясування юридичного змісту поняття «покарання». Так, ним прийнято вважати захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав та свобод засудженого [3]. Щодо соціального значення покарання, то воно є диференційованим, оскільки полягає у:

а) карі засудженого, тобто його розплаті за злочин, за ту шкоду, яку він завдав суспільству загалом й окремим фізичним та юридичним особам зокрема. Засуджений розпачується за це обмеженням своїх прав і свобод;

б) виправленні засудженого: за допомогою призначеного судом покарання так змінити особистість злочинця, щоб перетворити його на безпечну й нешкідливу для суспільства особу, хоча б і шляхом засвоєння ним неминучості відбування більш тяжкого покарання за вчинення нового злочину (так зване юридичне виправлення);

в) запобіганні вчиненню нових злочинів із боку засудженого (спеціальна превенція), тобто створити умови, за яких засуджений, навіть бажаючи вчинити злочин, не зміг би цього зробити;

г) запобіганні вчиненню злочинів із боку інших осіб (загальна превенція), що полягає в попередженні злочинів із боку невизначеного кола осіб, які схильні до вчинення злочину і не відкидають можливості таким чином досягти своїх цілей, шляхом застосування покарання до осіб, які злочин вчинили [4, с. 193–194].

Система покарань у різних країнах також різна і залежить від правової системи конкретної держави. У країнах континентального права покарання поділяються на основні (принципові) та додаткові (вторинні). Деякі покарання можуть належати до групи як основних, так і додаткових. Найчастіше такого роду покаранням є штраф. У країнах загального права немає розподілу покарань, тому кожне має альтернативний характер і може замінитися або доповнюватися [5, с. 102].

Щодо системи покарань за корупційні злочини, то ми пропонуємо виділити її чотири групи: м'яку, помірну, жорстку та дуже жорстку. Перша, м'яка, група характерна для країн із невеликим рівнем корупції, наприклад, Королівства Данія, що у 2016 р. відповідно до рейтингу The Corruption Perceptions Index, опублікованого Transparency International, було визнано найменш корумпованою державою, та Королівства Швеція, що у згаданому рейтингу зайняло четверте місце. Так, покаранням за корупційні злочини у державах цієї групи, як правило, є штраф, однак у разі вчинення корупційних дій у великих розмірах чи

суб'єктом, наділений спеціальним обсягом повноважень, може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі. Кримінальний Кодекс (далі – КК) Королівства Данія містить дві статті, які передбачають відповідальність за підкуп публічних службовців: активне хабарництво (ст. 122) та пасивне хабарництво (ст. 144). Активне хабарництво полягає у наданні хабара державному службовцю, а пасивне – у його одержанні. Причому хабарем є неправомірні гарантія, обіцянка, пропозиція іншій особі, яка виконує публічні функції у датському управлінні або у міжнародній чи громадській організації, а також вимагання, одержання такого хабара. Хабарем також є подарунок та спонукання службової особи вчинити певні дії або утриматися від них. Покаранням за хабарництво у Королівстві Данія може бути штраф або позбавлення волі на строк від трьох до шести років. Окрім того, кримінально караним є підкуп у приватному секторі економіки. Так, стаття 299 (1) КК Королівства Данія встановлює відповідальність за неправомірне одержання, надання та обіцянку майна, порушення вимог контракту, пов'язане з обіцянкою третій особі чи на власну користь подарунку, надання інших незаконних переваг. Вчинення цього злочину тягне за собою накладення штрафу або позбавлення волі на строк до шести місяців. Більше того, у Королівстві Данія, як і в Україні, передбачено відповідальність за корупцію у сфері спорту. Так, згідно зі ст. 304а КК Королівства Данія до будь-якої особи, яка неправомірно обіцяє або пропонує подарунок чи інші переваги арбітру, який працює у Королівстві або за кордоном, щоб спонукати його діяти або утриматися від дій стосовно виконання його трудової функції, призначається покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі до півтора року. Таке саме покарання застосовується й за пасивне хабарництво, вчинене арбітром [6].

Майже аналогічна ситуація щодо правового регулювання корупційних діянь та покарань за них склалася у КК Королівства Швеція. Так, корупційними злочинами відповідно до Глави 20 КК Королівства Швеція є зловживання службовим становищем, отримання хабара, порушення професійної конфіденційності. Покарання за ці злочини, навіть у разі вчинення за обтяжувальних обставинах, як і в Королівстві Данія, – м'які, оскільки також обмежуються штрафом та позбавленням волі максимальним строком шість років [7, с. 102].

Друга група системи покарань за корупційні злочини – помірні. Так, держави, що належать до цієї групи (Великобританія, Федеративна Республіка Німеччина), дотримуються досить стриманого, виваженого підходу до питання призначення покарань за корупційні діяння. Адже максимальне покарання за корупційні дії у цих державах – позбавлення волі строком на десять років. Що ж до рівня корумпованості цих держав, то відповідно до дослідження, опублікованого Transparency International, вони розташовані на десятому місці за індексом корупції.

У Великобританії діє Закон про боротьбу з хабарництвом. Згідно із цим Законом до корупційних злочинів належать: вимога, згода на отримання або отримання хабара, здійснюване службовою особою; пропозиція, обіцянка або надання хабара посадовій особі; хабарництво щодо іноземної посадової особи; нездатність запобігти хабарництву представником організації або всією організацією. На відміну від держав попередньої групи, що обмежуються лише призначенням штрафів та позбавленням волі, система покарань за корупційні злочини у Великобританії є більш диференційованою. Вона передбачає такі покарання, як: штраф (розмір якого не обмежується законом, тобто може визначатися суддею на основі власного переконання та ступеня вини засудженого); конфіскація незаконно отриманого доходу (аналог вітчизняної спеціальної конфіскації); позбавлення волі на строк до десяти років для фізичних осіб. А юридичним особам може бути призначене покарання у вигляді: спеціальної конфіскації (конфіскації незаконно

отриманого прибутку); штрафу; виключення юридичної особи зі списку постачальників державних органів [8].

Щодо Федеративної Республіки Німеччина, то КК цієї держави також передбачає відповідальність за підкуп публічного службовця та підкуп у приватному секторі економіки. Так, до першого належить надання, пропозиція, обіцянка чи дарування, а також одержання зиску, виплати чи прийняття пілги державними посадовими особами для себе чи третьої особи у зв'язку з виконанням службових обов'язків (ст. 331). А до другого – надання та одержання вигоди від працівника або агента юридичної особи для себе чи третьої особи в рамках ділової операції як винагороди для отримання несправедливої переваги у конкурентній покупці товарів або комерційних послуг (ст. 299). Перевага є несправедливою, якщо вона не ґрунтується на будь-яких розумних обставинах та існує лише через саму вигоду, наприклад, ексклюзивна пропозиція товарів за додаткову плату. Те саме стосується й конкурентної поведінки за кордоном (ст. 299 (3)). Особливу увагу, у контексті порівняння з Україною, хотілося б звернути на виборчий хабар. Адже вітчизняний законодавець не вважає підкуп виборця, учасника референдуму (ст. 160 КК України) корупційним злочином. Натомість німецький кримінальний закон визнає виборчий хабар (ст. 108b), тобто надання або прийняття подарунків чи вигод для голосування або неголосування певним чином, корупційним діянням [9]. Що ж до виду покарання, то вони різняться для різних суб'єктів і для різних сфер управління (публічна, приватна). Хабарництво у публічному секторі карається штрафом або позбавленням волі до трьох років, у серйозних справах (наявність кваліфікаційних ознак) – до десяти років. Хабарництво у комерційно-господарських операціях карається штрафом або позбавленням волі до п'яти років. Покаранням за виборчий хабар також є штраф та позбавлення волі строком до п'яти років. До юридичних осіб застосовується лише таке покарання, як штраф [10].

Третя група системи покарань за корупційні злочини – це жорстка. Вона притаманна державам, що намагаються вживати активних, дієвих заходів для боротьби з корупцією та використовують для досягнення цієї цілі всі можливі методи (дозволені внутрішнім та міжнародним законодавством). Найсуворіше покарання за корупційні злочини у державах, що належать до згаданої групи, – позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років.

Представником указаної групи є Італійська Республіка. Як відомо, у 90-х рр. минулого століття ця держава була однією з найбільш корумпованих у Європі, проте вдала модель антикорупційних реформ дозволила Італійській Республіці суттєво скоротити рівень корупції (у 2016 р. розташувалась на шістдесятому місці рейтингу The Corruption Perceptions Index). Нині ж антикорупційне законодавство цієї країни зазнало нових змін, зумовлених ратифікацією низки міжнародних конвенцій антикорупційного спрямування. Зокрема, розкрадання державних коштів (ст. 314) карається позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років; підкуп суді (ст. 319) – позбавленням волі від чотирьох до дванадцяти років [11]. Досить цікавим, на нашу думку, є те, що італійський законодавець розмежовує такі корупційні діяння, як хабарництво, що спричинило дії законного характеру (ст. 318), та хабарництво, що спричинило дії незаконного характеру (ст. 319). І, як наслідок, диференціює строк позбавлення волі як покарання за вчинення цих діянь: за перший злочин він коливається між чотирма та вісьмома роками, а за другий – між п'ятьма та дванадцятьма. Ми переконані, що такий законодавчий крок є раціональним, оскільки цілком відповідає принципу співмірності покарання та суспільної небезпечності діяння. Адже хабарництво за вчинення дій незаконного характеру, безумовно, є більш суспільно небезпечним, ніж хабарництво за вчинення дій законного характеру.

Ще одним представником жорсткої групи є Україна. Вітчизняне законодавство чітко та вичерпно у примітці до ст. 45 КК України визначає перелік корупційних злочинів. Усього їх названо дев'ятнадцять, наприклад: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання впливом (ст. 369-2 КК України); викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України) тощо.

Типові ознаки корупційних злочинів можливо поділити на загальні, тобто характерні для всіх злочинів (суспільна небезпечність, протиправність, караність), та спеціальні, тобто притаманні виключно корупційним діянням. Останніми треба вважати наявність діяння, що містить ознаки корупції: вчинення корупційного злочину завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають; вчинення його спеціальним суб'єктом. Передусім суб'єктами корупційних злочинів є службові особи як публічного, так і приватного права та особи, які надають публічні послуги, хоча також суб'єктами зазначених злочинів можуть бути працівники підприємств, установ чи організацій, які не є службовими особами, та загальні суб'єкти. Ще одна спеціальна ознака корупційних злочинів – це наявність умислу (умисної форми вини) [12, с. 16–17].

Система покарань за корупційні злочини в Україні найбільш диференційована серед досліджуваних держав, оскільки представлена вісьмома видами покарань: штрафом, позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадськими роботами, виправними роботами, арештом майна, конфіскацією майна, обмеженням волі на певний строк, позбавленням волі на певний строк. Найсуворіше покарання за корупційні злочини – це позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна. Цікавим є те, що законодавець передбачає можливість звільнення особи, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну допомогу, від кримінальної відповідальності (а отже, і від покарання) за злочини, передбачені ст. ст. 354, 368-3, 369-4, 369, 369-2 КК України, за наявності додержання умов і підстав, зазначених у ч. 5 ст. 354 цього Кодексу [3].

Остання група системи покарань за корупційні злочини – це дуже жорстка. Держави, що належать до цієї групи, особливо суворо карають за корупцію. Зокрема, не виключеними є позбавлення волі на строк до двадцяти п'яти років та навіть смертна кара. Першим представником дуже жорсткої групи є Сполучені Штати Америки, які за індексом корупції входять до двадцятки найменш корумпованих країн світу (займають вісімнадцяте місце). Кримінальна відповідальність за корупційні злочини у Сполучених Штатах Америки передбачена у Федеральному КК Сполучених Штатів Америки (Главі 11 «Хабарництво, підкуп та конфлікт інтересів» Титулу 18 Зводу законів Сполучених Штатів Америки). Так, ними, зокрема, є хабарництво щодо службових осіб та свідків (ст. 201 КК Сполучених Штатів Америки), винагорода членів Конгресу, посадових осіб та інших осіб із питань, що торкаються інтересів уряду (ст. 203 КК Сполучених Штатів Америки), отримання чи вимагання винагороди за сприяння в отриманні посади на державній службі (ст. 211 КК Сполучених Штатів Америки) [13]. Окрім того, на федеральному рівні відповідальність за

корупційні злочини передбачає і Закон Сполучених Штатів Америки про корупцію за кордоном (Foreign Corrupt Practices Act), що поширюється на громадян та юридичні особи Сполучених Штатів Америки незалежно від держави вчинення корупційного діяння. Відповідно до § § 78dd-1(g), 78dd-2(i) цього Закону протиправним є здійснення будь-яких корупційних дій, що полягають у здійсненні або сприянні пропозиції, наданні, обіцянці здійснити виплату або дозволі на передачу грошової суми, пропозиції, подарунку, обіцянці (дозволу) надати будь-що, що має цінність [14]. Покаранням за вчинення корупційного злочину на федеральному рівні може бути штраф, який (як і в більшості держав) залежить від суми хабара, позбавлення волі строком до двадцяти п'яти років.

КК Китайської Народної Республіки вважається одним із найбільш жорстоких у контексті юридичної відповідальності за корупційні діяння. Предметом корупційних злочинів у Китайській Народній Республіці є хабар – передача державному службовцю майна у порівняно великому розмірі або видача державному службовцю іменної комісійної чи агентської винагороди у процесі реалізації економічної діяльності [15]. Тобто хабарем, окрім майна, є і надання неправомірних переваг та послуг матеріального характеру, що виражається, зокрема, у платі державному службовцю за посередництво під час укладання договорів. Окрім того, предметом таких злочинів у Китайській Народній Республіці, враховуючи політичний режим цієї країни, є суспільна власність, тобто власність, що належить не конкретній особі, а певній спільноті осіб. Ще однією особливістю кримінального закону Китайської На-

родної Республіки є те, що він визнає кримінально караними лише ті діяння, які були вчинені в публічно-правовій сфері, що, на нашу думку, de facto є порушенням ст. 12 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікованої Китайською Народною Республікою 13 січня 2006 р., згідно з якою держави-учасниці мають вжити заходів для запобігання корупції у приватній сфері.

Що ж до покарань за корупційні діяння, то ними є штраф, який залежить від суми хабара, арешт і позбавлення волі, що можуть бути поєднані з конфіскацією майна, та смертна кара. Так, відповідно до ст. 48 КК Китайської Народної Республіки за вчинення хабарництва в особливо великих розмірах передбачено застосування смертної кари. Це покарання може бути приведено в дію як негайно, так і з відстроченням на два роки та направленням засудженого на виправно-трудова роботи і здійсненням спостереження за його поведінкою [15]. Проте, незважаючи на такий жорсткий підхід, Китайська Народна Республіка все ж займає сімдесят дев'яте місце у рейтингу The Corruption Perceptions Index, що є свідченням недостатності посиленого карального підходу у сфері протидії корупції.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновки, що існує кілька груп системи покарань за корупційні злочини. Так, одні держави запроваджують значні штрафи для корупціонерів, а інші – карають позбавленням волі на суттєві строки чи навіть позбавленням життя. Водночас, аналізуючи статистичні дані, видається, що жорсткий каральний підхід не завжди є запорукою викорінення корупції, більш ефективними є не суворі покарання, а превентивні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: [монографія] / М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
2. Мельник М.І. Корупційні злочини: сутність і поняття / М. І. Мельник // Право України. – 2000. – № 11. – С. 126–130.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Габлей Н.М. Поняття та мета покарання / Н.М. Габлей // Прикарпатський юридичний вісник. – 2012. – № 2. – С. 190–197.
5. Chankseliani M. Punishment and other penal measures / M. Chankseliani // European Scientific Journal. – 2012. – № 2. – P. 98–108.
6. Penal Code of Denmark [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=148134>.
7. Смирнова Т.В. Особенности организации антикоррупционной деятельности в органах местного самоуправления зарубежных государств (на примере Швеции) / Т.В. Смирнова // Вестник Марийского государственного университета. Серия «Исторические науки. Юридические науки». – 2015. – № 1. – С. 100–103.
8. Кремьянская Е.А. UK Bribery Act. Закон Великобритании о борьбе с взяточничеством / Е.А. Кремьянская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.complianceblog.ru/?p=66>.
9. Arnsperger J. German Anti-Bribery and Anti-Corruption Law – An Introduction / J. Arnsperger // The anticorruption blog [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.anticorruptionblog.com/germany/german-anti-bribery-and-anti-corruption-law-an-introduction/>.
10. Penal Code of German [Electronic resource]. – Access mode: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/.
11. Quintana R. New anti-corruption provisions / R. Quintana, A. Carino [Electronic resource]. – Access mode: http://www.dlapipercentralcms.com/export/system/centralcms/publications/files/2012/litigation-and-arbitration/New_anti-corruption_provisions.pdf.
12. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): [навчальний посібник] / А.В. Савченко. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 168 с.
13. Penal Code of the United States of America [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>.
14. The Foreign Corrupt Practices Act 19 may 1977 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.justice.gov/>.
15. Penal Code of the People's Republic of China [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>.